

الفوائد الرضوية على الفراند المرتضوية (کتاب)

«الفوائد الرضوية على الفراند المرتضوية» تأليف محمد رضا بن ملا محمد هادی همدانی (متوفای ۱۳۲۲ ق)، از جمله حواشی نگارش شده بر فراند الاصول (رسائل) [شیخ انصاری](#) است که اگر چه به صورت مختصر نگاشته شده، اما از بهترین حواشی رسائل بوده و مملو از تحقیقات با ارزش و ابتکارات و ابداعاتی است که در سایر حواشی رسائل دیده نمی‌شود.

فهرست مندرجات

- ۱ - معرفی کتاب
- ۲ - ساختار کتاب
- ۳ - گزارش محتوا
- ۳.۱ - حجیت قطع
- ۳.۲ - قطع
- ۳.۳ - تجری
- ۳.۴ - مقدمات عقلیه
- ۳.۵ - حجیت قطع قطاع
- ۳.۶ - علم اجمالی
- ۳.۷ - امکان تعبد به ظن
- ۳.۸ - ظنون معتبره
- ۳.۹ - حجیت ظواهر کتاب
- ۳.۱۰ - حجیت اجماع منقول
- ۳.۱۱ - حجیت خبر واحد
- ۳.۱۲ - ادله حجیت مطلق ظن
- ۳.۱۳ - دلیل انسداد
- ۳.۱۴ - اصل برائت
- ۳.۱۵ - قاعده لاضرر و لاضرار
- ۳.۱۶ - استصحاب
- ۴ - تصحیح عبارت های رسائل
- ۵ - ویژگی های حاشیه همدانی
- ۶ - وضعیت کتاب
- ۷ - پانویس
- ۸ - منبع

معرفی کتاب

این کتاب در [علم اصول](#) نگارش یافته است و به عنوان حاشیه بر کتاب [فراند الاصول](#)، نوشته [شیخ انصاری](#) است و در سال ۱۳۱۸ هـ. ق. در [ایران](#) هـ. ق. چاپ رسیده است.

ساختار کتاب

کتاب در دو مجلد تنوین شده است که جلد اول، [حجیت قطع و ظن](#) مباحث مربوط به آن‌ها و جلد دوم حواشی مربوط به [اصل برائت](#) و [استصحاب](#) و [تعادل و تراجیح](#) را در بر دارد. کتاب حاشیه بر رسائل «شرح بالقول» است یعنی عبارات آن به صورت «فوله... اقول» آمده، البته در چند مورد نیز با لفظ «تنبيه» مطالبی تذکر داده شده است. [\[۱\] الفوائد الرضوية على الفراند المرتضوية، همدانی، ج ۱، ص ۲.](#)

آقا رضا همدانی دو بار بر رسائل حاشیه زده و این دومین حاشیه او بر رسائل است. این مطلب را از عبارتی که در صفحه ۹۰ آمده است می‌توان فهمید «هذا ما سطرناه في الحاشية القديمة بادنى اختلاف فى التعبير».

[\[۲\] الفوائد الرضوية على الفرائد المرتضوية، همدانی، ج ۲، ص ۹۰.](#)

مؤلف در موارد زیادی مثل **نیت وضوء** و **تکلیه حیوانی که گوشت** او **حلال** است و مبحث قبله به یکی از آثار خود مصباح الفقیه ارجاع می‌دهد. (ص ۹۱ و ۱۳ و ۵۳) که در ابتدا به نظر می‌رسد تالیف کتاب مصباح الفقیه پایان یافته، اما با عبارتهایی نظیر «وفقنا الله لاتمامه»، معلوم می‌شود مؤلف کتاب حاشیه بر رسائل را در حین نوشتن مصباح الفقیه تالیف نموده است.

[\[۳\] الفوائد الرضوية على الفرائد المرتضوية، همدانی، ج ۲، ص ۵۳.](#)

← حجیت قطع

به نظر مؤلف حصر اصول در چهار مورد استقرایی است نه عقلی.

← قطع

حجیت برای قطع، ضروری و لازم است یعنی قابل انفکاک از قطع نیست و اثبات آن هم محتاج دلیل نیست زیرا اگر حجیت برای قطع از امور نظری باشد محتاج **برهان** خواهد بود تا قطع پیدا کنیم که حجیت برای قطع است. در این صورت به قطع حاصل از برهان مورد نظر نقل کلام می‌کنیم اگر حجیت آن بدیهی نباشد حجیت آن محتاج برهان خواهد بود و بدین ترتیب مستلزم **تسلسل** خواهد بود.

← تجری

مؤلف محل نزاع را به گونه‌ای دیگر تحریر کرده می‌گوید آیا انقیاد و **تجری** به نظر **عقل** و **عقلا** که در حکم **اطاعت** و **معصیت** است در استحقاق فاعل آنها از مدح و ذم است؟ یا استحقاق فقط از آثار اطاعت و معصیت حقیقی است؟ ایشان در ادامه قول **شیخ** را تبیین کرده و بیان می‌کند که **تجری** تنها قبح فاعلی دارد و نشانه سوء باطن متجری است و از این جهت فقط مستحق مذمت است نه **عقوبت**.

[\[۴\] حاشیه فرائد الأصول، آقا رضا همدانی، ج ۱، ص ۳۸.](#)

← مقدمات عقلیه

آیا قطعی که منشاء آن مقدمات و **ادله عقلیه** است از نظر **شارع** حجت است یا نه؟ به نظر **شیخ حجیت قطع ذاتی** است و در **قطع طریق** هیچ خصوصیتی از ناحیه سبب و منشاء، **زمان**، نوع مقطوع به، و شخص قاطع مؤثر نیست. به نظر ایشان حاصل توجیه **شیخ** که مستفاد از اخبار است همانا در تقیید وجوب اطاعت از شارع در جایی است که حجت واسطه در تبلیغ اوامر و نواهی او باشد نه اینکه مطلق باشد.

← حجیت قطع قطاع

شارح در توضیح عبارت «لکن ظاهر کلام من ذکره...» می‌فرماید منشاء ظهور **شهادت** سیاق به اتحاد مورد در دو **حکم** و **اراده** شی واحد از لفظ «عدم الاعتناء» در دو مورد است.

← علم اجمالی

آیا علم اجمالی مانند **علم تفصیلی** تکلیف را برای مکلف منجز می‌کند؟ **شیخ** می‌فرماید علم اجمالی **علمت تامه** حرمت مخالفت قطعیه و مقتضی وجوب موافقت قطعیه است. البته به نظر مرحوم آخوند علم اجمالی مقتضی اثبات تکلیف است هم نسبت به حرمت مخالفت قطعیه و هم نسبت به وجوب موافقت قطعیه.

← امکان تعبد به ظن

به نظر **ابن قیة** امکان تعبد به **خبر واحد** ممتنع است. مؤلف در توضیح دلیل وی می‌فرماید که اگر تعبد به خبر واحد در اخبار از **نبی** جایز باشد در اینصورت تعبد از اخبار از **خداوند** تبارک و تعالی نیز جایز خواهد بود. برای اینکه در هر دوی آنها اخبار از **حکم واقعی** الهی است که مورث ظن به آن است پس اگر تعبدی به یکی جایز باشد تعبد به دیگری هم جایز خواهد بود. چون فارق در چیزی که مناط امکان است در آنها وجود ندارد و واسطه بودن نبی در اولی نمی‌تواند فارق بودن در دو مقام باشد.

← ظنون معتبره

شارح بیان می‌کند که به نظر مصنف فی الجملة، **امارات** تشخیص مراد متکلم **حجت** است و در آن اختلافی نیست.

← حجیت ظواهر کتب

فی الجملة در اصل حجیت ظواهر کلام شارع تردید وجود ندارد دلیل آن سیره عقلاست.

← حجیت اجماع منقول

[اجماع منقول](#) به خبر متواتر حکم [اجماع محصل](#) را دارد و چنانچه از اجماع محصل قطع به رای [معصوم](#) علیه‌السلام حاصل شود حجت است.

← حجیت خبر واحد

به نظر مولف آیت مورد استدلال نهی از عمل به ظن در مسائل اعتقادی است تازه اگر هم شامل خبر واحد شود به وسیله ادله حجیت، تخصیص می‌خورند. [\[۱۵\]](#) حاشیه فراند الأصول، آقا رضا همدانی، ج ۱، ص ۱۰۵.

← ادله حجیت مطلق ظن

به نظر شارح اثبات [حرمت شرعی](#) به سبب این‌گونه آیت خالی از تامل نیست برای اینکه ظاهر آنها در ارشادیت است.

← دلیل انسداد

شارح متکر می‌شود که مصنف متعرض استدلال به حجیت خبر واحد بالخصوص در حال انسداد نشده است. وی استدلال مزبور را بیان کرده و به بررسی آن می‌پردازد.

← اصل برائت

طرفداران اجرای اصل برائت در [شبهت وجوبیه](#) و [تحریمی](#) به ادله اربعه تمسک کرده‌اند. مرحوم شیخ در رسائل به هفت [آیه](#) استدلال کرده است و در دلالت تمامی آنها بر حجیت [برائت](#) در [شبهت حکمی](#) خدشه می‌کند.

← قاعده لاضرر و لاضرار

رابطه [قاعده لاضرر](#) با دلیل وجوب صوم حکومت است و قاعده لاضرر محدوده وجوب صوم را به موارد غیر ضروری محدود می‌کند. البته به نظر آخوند رابطه آنها جمع عرفی است. [\[۱۶\]](#) حاشیه فراند الأصول، آقا رضا همدانی، ج ۱، ص ۳۰۴.

← استصحاب

شیخ در تعریف [استصحاب](#) می‌گوید «ابقاء ما کن» و مراد به ابقاء حکم به بقاست. شارح بیان می‌کند که التزام به بقاء در مرحله ظاهر است به این معنی که آثار بقاء در مقام عمل مترتب است.

تصحیح عبارت های رسائل

نویسنده به دلیل استفاده از محضر سید حسن شیرازی (میرزای شیرازی معروف، متوفای ۱۳۱۲ ق) که از اجلاء شاگردان شیخ اعظم بوده، در بعضی موارد عبارت‌های رسائل را تصحیح می‌کند مثل: «قوله اقواهما العزم، اقول حکى سيد مشايخنا ادام الله بقاءه عم ذكر لفظ اقواهما فى النسخة المرقومة بخط المصنف فهو بحسب الظاهر من تحريفات النسخ».

[\[۱۷\]](#) الفوائد الرضوية على الفوائد الرضوية، همدانی، ج ۲، ص ۳۸.

همچنین وجود نسخه‌های معتبر نزد مؤلف در تصحیح عبارت‌های رسائل نقش بسزایی داشته است؛ که عبارت‌هایی مانند: «اقول هذه العبارة لا تخلو عن تشويش و لذا اسقطت في كثير من النسخ المصححة» حکایت از آن دارد. از طرفی دیگر استفاده آقا رضا همدانی از حاشیه شیخ اعظم بر رسائل و احاطه او بر این حاشیه در بسیاری موارد برای توضیح عبارت رسائل مورد استفاده واقع شده است.

ویژگی های حاشیه همدانی

حاشیه همدانی با سایر حواشی مثل بحر الفوائد و اوثق الوسائل فرق دارد زیرا مؤلف صرفاً به ذکر منابع و مأخذ کلمات شیخ نمی‌پردازد، بلکه سعی بر این دارد که به صورت تحلیلی به نظریات شیخ اعظم بپردازد و در واقع اصول و امهات نظریات شیخ را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. البته در تحلیل نظریات نیز مؤلف بنای بر اختصار دارد و گاهی تفصیل مطالب را به کتب [مصباح الفقیه](#) ارجاع می‌دهد. از نکاتی که باعث شده کتب مورد توجه خاص بزرگان و محققین [علم اصول](#) واقع شود ابتکارات و نوآوری‌های مؤلف در عین استحکام نظریات او است که به بعضی از آنها اشاره

می‌شود:

بحث کفایت امتثال [علم اجمالی](#) و اینکه در [احکام وضعی](#) فقط اصل [استصحاب](#) جاری است در صفحه ۳، بحث [حرمت اطراف شبهه](#) در مواردی که [نص](#) وجود ندارد در صفحه ۴۱، [تقدیر بنیاء عقلاء](#) در جریان استصحاب در غیر، هنگام [شک در مقتضی](#) و اینکه اخبار و [روایات](#) حکم عقلاء را امضاء می‌کند در صفحه ۸۲، اینکه مرجع اصول جاری در [مباحث الفاظ](#) بلکه تمامی اصول معتبر عقلائی را، [اصول علمی](#) دانسته که مرجع آنها اصل عدم احتمالات منافی با ظاهر است، در صفحه ۱۹، بحث دوران واجب بین [تبعیدی](#) و [توصلی](#) در صفحه ۱۰، بحث [اصالة الصحة](#) در صفحه ۱۰۸ و [قاعده شک بعد از تجاوز محل](#) در صفحه ۱۱۰.

↑ الفوائد الرضویة علی الفرائد المر ترضویة، همدانی، ج ۲، ص ۱۱۰.

از دیگر نکات با ارزش کتاب اینکه مؤلف گاهی مطالبی را که شیخ اعظم به بعضی از بزرگان نسبت داده به گونه‌ای دیگر تفسیر می‌کند؛ مثل نسبتی که به سید در [غنیة داده](#) شده «و فی ظهور کلامه فی ما ذکره المصنف قس سره - نظر»

با توجه به اینکه مؤلف بیشتر قصد تحلیل نظریات اصولی شیخ اعظم را دارد به منابع و مأخذ فقط در صورت نیاز مراجعه کرده و از بعضی از منابع و بزرگان مثل شرح عضدی، حاشیه شیخ اعظم بر رسائل، [محقق قمی](#) در حاشیه اش بر قوانین، صاحب فصول، صاحب مدارک، صاحب حدائق و [محقق خوانساری](#) نام برده است. البته از نقاط ضعف کتاب این است که در مواردی مأخذ کلام شیخ را مشخص نمی‌کند

وضعیت کتاب

مؤلف در سال ۱۳۰۸ ق از تالیف این کتاب فراغت یافته است. کتاب در سال ۱۳۱۸ ق منتشر و در سال ۱۳۷۷ به ضمیمه رسائل محشی با چلپ سنگی تجدید چلپ شده است. کتاب فاقد پاورقی است.

پانویس

- ↑ الفوائد الرضویة علی الفرائد المر ترضویة، همدانی، ج ۱، ص ۲.
- ↑ الفوائد الرضویة علی الفرائد المر ترضویة، همدانی، ج ۲، ص ۹۰.
- ↑ الفوائد الرضویة علی الفرائد المر ترضویة، همدانی، ج ۲، ص ۵۳.
- ↑ حاشیة فرائد الأصول، آقا رضا همدانی، ج ۱، ص ۳۸.
- ↑ حاشیة فرائد الأصول، آقا رضا همدانی، ج ۱، ص ۱۰۵.
- ↑ حاشیة فرائد الأصول، آقا رضا همدانی، ج ۱، ص ۳۰۴.
- ↑ الفوائد الرضویة علی الفرائد المر ترضویة، همدانی، ج ۲، ص ۳۸.
- ↑ الفوائد الرضویة علی الفرائد المر ترضویة، همدانی، ج ۲، ص ۱۱۰.

منبع

نرم افزار جامع اصول فقه، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.
نرم افزار دروس حوزوی، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.
[سایت اندیشه قم](#)

رده‌های این صفحه: [کتاب شناسی](#) | [کتاب اصولی شیعه](#)